Orientace staré i nové

1

V létě prožili jsme zajímavou novinářskou přestřelku mezi Götzem a Kodíčkem, která však brzy upadla v zapomenutí a nezanechala za sebou patrnější stopy. Týkala se hodnoty nebo nehodnoty německé kultury poválečné, ovšem výlučně kultury básnické. Götz ukazoval na poválečný myšlenkový chaos v Německu, na bankrot expresionismu a vědomí vlastní bezradnosti, již zanechal dědictvím; a radil, abychom se obrátili o směr, metodu, vzory do Francie a učili se od jejího jasu, její harmonie, její myšlenkové síly a krásy. Kodíček naproti tomu tvrdil, že dnešní stav duchovního Německa není nikterak tak zoufalý, jak si namlouváme, ano že se Německo posud vyrovná Francii svou tvorbou krásné literatury; i že není příčiny odvraceti se od něho jako od svého učitele kulturního. Diskuse uvízla však pohříchu na povrchu. Obmezila se na to, že Götz sestavil dlouhou řadu jmen moderních básníků francouzských a tvrdil, že jim nemohou Němci postaviti po bok nic, co by se jim vyrovnalo; Kodíček naproti tomu shledal stejně dlouhý růženec jmen německých, o nichž prohlásil, že jsou alespoň takové síly jako Francouzi Götzovi. A na tom ustrnul tento spor, který řekl ledva sem tam něco kritikovi odborníkovi, znajícímu a sledujícímu do detailu nejmodernější básnický vývoj v obou zemích; ale zůstal němý a mrtvý širšímu obecenstvu, poněvadž se hned od začátku pochybeně omezil na zcela úzkou a značně libovolnou výseč nejmladší tvorby básnické. Má-li však míti taková diskuse vůbec smysl, třeba, aby zahrnula národní typus v jeho složitosti i celistvosti

a aby se snažila dopátrati se srovnáváním rozdílu mezi typem jedním a druhým.

A tu jest třeba nejprve upozorniti, že kritérion německý, německá, německé není veličina stálá ani jednosmyslná. Není Německo jedno, jest alespoň Německo dvojí: Německo starých kmenů a Německo nových kmenů. Frankové, Bavoři, Alemani, Sasové: to jsou staré kmeny; a všecko od Labe na východ kmeny mladé, kolonisované. Největší snad čin — zásluha jeho náleží Josefu Nadlerovi — moderní literární historiografie německé jest, že odněmčila takto svou vědu; že ji zbavila fikce jednotného nacionálního všeněmectví, které ve službách pruského imperialismu ukuli Schererové a jiní literární historikové.

Francie naproti tomu jest země jednotná i národ jednotný. Fustel de Coulanges dokázal, že nebylo invase a poroby francké; a třebas bylo v jeho díle mladými leccos opraveno, přece trvá neztenčená skutečnost, že francký výboj byl záhy vstřebán a asimilován a že ve Francii není dualismu mezi kmeny starými a kmeny jinonárodními, jimi zkolonisovanými.

To jest rozdíl ohromné důležitosti a důsažnosti.

Pro literární vědu a historii plynou z toho tyto důsledky.

Ve Francii nacionalismus a klasicismus se kryjí nebo jsou si alespoň nesmírně blízko. Viz Maurrase, Barrèsa, Moréase, Léona Daudeta: vesměs vášniví nacionalisté i vášniví klasicisté. V Německu naproti tomu mezi nacionalismem a klasicismem zeje propast, vře svár. Největší klasicista Goethe jest anacionální; a nacionalisté, pangermanisté jsou zkolonisovaní barbaři východní; ti ovšem jsou také vášniví romantikové a expresionisté. Jeden za všecky: Heinrich von Kleist. Tvorba starých kmenů jest řízena touhou řádu, kázně, formy: klasicism; tvorba nových jest expresionisticko-romantický nacionalism: tíseň, var, boj o výraz. Ve Francii latinský řád pronikl hluboko do všech spisovatelů, i do autorů tradice protestantsko-kosmopolitické (Rousseau a potomstvo): sama struktura jazyka řídí myšlenkovou metodu a nedovoluje jí zabřísti do beztvárnosti a utonouti v mlžinách. I nejmodernější básníci dnešní, takový Cocteau,

takový Giraudoux, jsou proniklí, ať přímo, ať nepřímo, klasicismem; mají i v alexandrínských subtilnostech jas a jiskru atickou, světlou pohodu ducha latinského, rozmarnou grácii a teplou smyslnost ducha řeckého. Sebeodbojnější výbuchy a výstřednosti zůstávají zde jen zábavným gestem, interesantností povrchu, který nezasahá hlouběji do skladebnosti ducha, jenž je pevně a jasně členitý, vychovaný ve škole světlého intelektualismu. Proto se expresionism dotkl moderní francouzské poesie jen povrchem a přešel jako móda, zatím co v Německu byl a jest posud výrazem národní duše zápasící zoufale ze svých temných hlubin o organisaci a členitost. A přitom se ve Francii vrací neustále, skoro v pravidelných intervalech, úsilí o klasicism přímo programový; v nejnovější době na příklad ve vynikajícím Paulu Valérym, který nedovršuje jen subtilnost mallarméovskou, nýbrž transponuje i ve vyšší duchovější sféru racionalistickou šíři a thematickou stavebnost takového Malherba.

Tedy předně, řekne-li nám někdo: Pánové, orientujte se v poesii francouzsky, mluví s určitostí mnohem větší, než radí-li nám jiný: Orientujte se německy. Zde máme právo vzíti muže za knoflíkovou dirku a požádati ho o větší přesnost. *Jak* německy, pane? Německy à la George nebo à la Dehmel? Německy à la Toller nebo à la Paul Ernst? À la Däubler nebo à la Wedekind?

Za druhé: Chceme-li se orientovati klasicisticky, je lépe jíti do Francie než do Německa, ačkoliv má Německo také svůj klasicism; a to proto, že francouzský klasicism teče silnějším a delším tokem než klasicism německý a je životnější, tj. životu bližší než německý, jenž zůstává více méně skleníkovou květinou. Jako ilustrace: klasicism Goethův a klasicism Chénierův. Není mně nejmenší pochyby, že jako duch, jako tvůrce, jako umělec životní a mudrc jest Goethe zjev mnohem vyšší než rozkošný básník francouzský. Ale o to zde nejde. Nýbrž o to, že klasicism Chénierův byl méně stylisovaný než klasicism Goethův; život Chénierův, a sice jeho život zcela všední a běžný, jeho erotická dobrodružství, flirty, smyslnost, vášně politické i vědecké, lásky,

nenávisti, prostoupily jej celý, vyplnily jej celý, vplynuly v něj a vrostly v něj zcela přirozeně jako ve své jediné možné médium výrazové.

Za třetí: Chceme-li se orientovati romanticko-expresionisticky, jest lépe obrátiti se rovnou na Německo, poněvadž tam jest tato bylina domorodá a roste divoce po lesích a v houštinách lidských. Kdežto ve Francii pěstovali ji jednu chvíli jako kuriositu, jako by sis na příklad dal naočkovati bradavici a choval se k ní co nejpozorněji a nejzdvořileji, aby jen prosperovala; ale ovšem nakonec tě přece jen zmrzí a vyštípneš ji. Ale ovšem soudím, že máme sami v sobě dosti látkové suroviny expresionistické, aby nebylo třeba ji importovati z Německa. Čeho jest nám naopak třeba, jest, abychom tuto surovinu umělecky ztvárnili a zorganisovali, ale ani to nemůže se díti cizí formací z vnějška přejatou a uloženou, nýbrž jen z našeho nitra a po zákonu jeho, jehož se musíme sami dobadati nebo lépe: empiricky dotvořiti. Chci tím říci, že francouzský klasicism není rostlina přenosná: v cizině vždycky se zvrhuje v *akademism*, což jest stvůra stejně žalostná jako nebezpečná. *Corruptio optimi pessima.*

My musíme se dotvořiti klasicismu svého, který bude jiný než francouzský, byť byl mu příbuzný: mladší, konkrétnější, teplejší, bližší primitivismu, *ano jedno s ním.* V tom jsou umělecké úkoly nejbližších tří čtyř generací. Učiti se od Francie metodě, ano; ale domýšleti ji po svém a samostatně. Míti k Francii týž poměr, jaký měla ona v šestnáctém a sedmnáctém století k Helladě a Římu: samostatné nápodoby nebo lépe obdoby. Neboť v tom, a ničem jiném, jest dnes význam francouzské kultury pro ostatní Evropu: jest živým pokračováním i náhradou zmizelé antiky.

Ale ovšem: ne samou poesií živ jest člověk. A třebas ji nepokládáš za cukroví, nýbrž za mléko nebo víno života, přece jest k ní potřebí ještě jiného krmě nebo nápoje. Kulturu netvoří jen poesie; jest to také tvorba filosofická a vědecká, ano i průmyslová, tovarová, zemědělská; a nejen tvorba, nýbrž i stejně důležité jako ona: spravedlivé rozdělení statků takto získaných —

spravedlnost sociální. Jak jest na tom po těchto stránkách dnes Francie, nemohu říci spolehlivě; vím jen, že před válkou pozdila se, a místy značně pozdila se, za Německem. Kdo cestoval před válkou s otevřenýma očima Francií, nemohl neviděti, že na příklad veřejné dopravnictví, veřejná hygiena, ochranné zákonodárství dělnické, zákonodárství berní byly tam mnohem zanedbanější, někdy přímo retrográdní proti Německu. Ale pokud jde o vědy duchové, mohu alespoň o těch oborech, jimž rozumím, říci dnes s dobrým svědomím, že Německo spíše předbíhá Francii, než aby se za ní pozdilo. Literární věda a literární historiografie, estetika a uměnověda, filosofie náboženská... to všecko vede si v Německu velmi čile a tvořivě a jest uznáváno Anglií a Amerikou jako něco opravdu průbojného a vážného. Pan Peroutka napsal nedávno v Přítomnosti větu: „Němci dovedou filosofovat bez vztahu k praktickému životu. Někde stranou vystaví si Němec filosofický systémek, velmi čistotný a velmi nepotřebný." To jest věta, která svědčí o dokonalé neznalosti skutečnosti. To platilo snad o Německu předbřeznovém, ale neplatí to o Německu moderním a nejméně již o Německu dnešním. Dnešní německá filosofie nestaví vůbec již žádných systémů. Její vůdčí duchové přiznávají se bez ostychu k tomu. Takový Troeltsch napsal nedlouho před svou smrtí zcela otevřeně, že doba budování systémů na dlouhou dobu minula. „Nové cesty a nové výhledy leží dnes na poli věd speciálných, tam, kde se naplňují filosofickým duchem a universálním rysem. Teprve odtamtud vzniknou jednou a kdesi nové systémy, až se bude moci myslit na uklidnění dnešních světových zmatků. Ve vědách speciálných jest však dosti pohybu a nového kladení problémů. Zde nejsme pouze epigony." V Německu pracuje se dnes na *zživotnění* vědy velmi intensivně a v tomto směru, opakuji, předbíhá Německo Francii — alespoň v těch oborech, které jsou dostupny mému soudu —, Francii, která jest často akademičtější a konservativnější, než jí může býti zdrávo. To se vidí a cítí a také vyslovuje nejednou ve světě anglickém a americkém a mohl bych posloužiti nejedním vážným dokladem takového rázu a smyslu.

Tedy na tomto širším poli tvorby kulturní pokládal bych soud Kodíčkův, že Německo nestojí posud nikterak za Francií, za více než pravděpodobný. Byla by veliká chyba, kdyby naši vědci jen proto, aby se zalíbili nové politické konstelaci a ulovili nějaký ten drobet pochybné popularity, zapírali pravdu a slepě přisluhovali vědě západních mocností, jako před válkou slepě otročili vědě německé; byla by to táž ohavnost jen naruby obrácená a vymstila by se záhy velmi krutě. Vědecká činnost, je-li jen opravdová, jest tvořivost stejně jako činnost básnická a umělecká; a každá tvořivost žádá si jako *conditio sine qua non* nejprve a především: svobody vůle, mravnosti rozhodnutí a zodpovědnosti, kladu sebeurčení. Pouhá trpnost vleku a módy jest úplné duševní oslepení, ano sebevražda sama. *Caveant consules!* Příliš často vídám dnes na našem duchovním poli zjevy stejně hanebné, ano hanebnější, než byly zjevy doby válečné. Tenkrát byla pro ně jaká taká omluva, byť ne ospravedlnění; dnes není však ani té; a o to právě jsou žalostnější...

2

Před nedávnem doporučoval p. Ferdinand Peroutka v Přítomnosti na podkladě Vočadlovy knížky V zajetí babylónském orientaci anglickou. Četl jsem z jeho článku náhodou kapitolu I a III a chci si zde povšimnouti jeho některých vývodů.

Panu Peroutkovi jest anglický duch nad všecko sympatický, jako prý pravý opak ducha německého a ovšem i našeho: jest prý to duch zkušenosti, konkrétního myšlení, nepřátelský zevšeobecňování, nepřístupný módním epidemiím, duch nedogmatický a jaksi družný a laskavý, „dobrotivý kamarád nižších inteligencí". V literární kritice jest pak to duch přímo protichůdný metodě Götzově: jeho odbornosti, abstraktnosti, životní odcizenosti...

Lituji velmi, že musím odporovati našemu dalajlámovi Ferdinandu příjmím Neomylnému — však to budu míti u něho

dobře uloženo i s úrokem —, ale četl jsem a čítám dosti často anglické literární recense, abych mohl *z vlastní zkušenosti a z vlastního pozorování* tvrditi, že se nic nepodobá více běžné dobré úrovni anglické kritiky literární než recense Götzovy. V dobré anglické recensi literární nalezneš tytéž vlastnosti, které vyznačují Götze a jež mu vytýká Peroutka: abstraktnost, odbornost, střízlivou věcnost, klid a chlad i jakousi reservovanost slova i soudu, jež by se mohla někdy zdáti akademickou. A myslím, že by nikde než v Anglii nebyla směšnější rada, již udílí p. Peroutka Götzovi: aby „se snažil vyložiti novou knihu Nezvalovu muži, u něhož si kupuje tabák". Tam by sotva kdo připadl na takovou pošetilost a první, kdo by protestoval proti takovým pochybným úsluhám, byl by anglický obchodník cigáry a tabákem ... Řekl by asi: Děkuji pěkně, pane, ale to není pro mne. Já mám jiné starosti. To je pro studenty nebo pro boháče, kteří nemají nic na práci. Neboť dělba práce i funkcí společenských jest tam provedena do jemnějších odstínů než u nás a zodborničtění pokročilo dále než u nás. Tam se píše literární kritika ne-li pro odborníky, tož alespoň pro amatéry, interesenty, znalce, nebo pro ty, kdož se chtějí na ně vychovat; a předplatí-li si někdo literárněkritický časopis, nehledá tam něco jako nedělní popularisační besídku pro učně...

Vůbec zdá se mně, že p. Peroutka ve svých orientačních kapitolkách hřeší tím, co vytýká nám i Němcům a čeho nenalézá v Anglii: laciným zevšeobecňováním. Každý, kdo zavadil kdy o Anglii, ví na příklad, že rozdíl mezi šlechticem a prostým občanem jest v této tzv. demokratické zemi větší, než byl mezi těmito dvěma třídami u nás před válkou; ví dále, že není tak hned jinde příkrého rozdílu mezi boháčem a chuďasem jako zde; a kdo se zabral trochu do anglické literatury a poesie, ví, že tam není také pravidlem to „dobrotivé kamarádství géniovo k nižším inteligencím", již proto ne, že někteří z anglických géniů, na příklad Browning a Meredith, píší místy tak temně, že jest třeba největšího napětí inteligence, abys jim vůbec porozuměl, a že jest třeba ustavovati celé společnosti pro jejich výklad...

Pan Peroutka může ovšem své pojetí podepříti některými jmény anglické literatury, na příklad Dickensem, ale to není *celá* Anglie, to jest jen její část; a vedle ní jest Anglie jí přímo protichůdná, již p. Peroutka brevi manu škrtá. Již prostá skutečnost, že estétství jest produkt anglický a že z Anglie bylo přeneseno na pevninu, může myslícímu pozorovateli říci dosti. A skutečně: není hned tak země, kde by rozlučování života a umění bylo dospělo krajnější meze; to, čemu říkáme po francouzském vzoru *l'art pour l'art*, estetika smyslnosti a rozkoše, estetika výlučnosti, prostupuje bohatou nepřetržitou žilou celé devatenácté století anglické a žije ovšem i ve století dvacátém: Beckford, Coleridge, Keats, Wainewright, Landor, Swinburne, D. G. Rossetti, Wilde, Moore, Pater, Symons...

Angličan vůbec, mám-li říci své pozorování, jest ochoten oddělovati umění od života příkřeji, než se děje na pevnině. *To zde* je umění, praví, říše, která má svou zvláštní logiku; a to zde život, který má také svou logiku; a míchati obojí nevedlo by k ničemu než k šlamastice. V Anglii jest jen výjimkou zjev, který jest zcela běžný u nás: totiž, že si kdekterý lajdák a novinářský tlučhuba dovolí plíti na určité umělecké dílo „ve jménu života"; neboť taková jest již pitomost a zbabělost lidská, že určité nečisté potřeby v oblasti duševní podniká vždycky „ve jménu něčeho", jako by tušil, že musí svou soukromou hloupost něčím nastaviti, aby ji bylo teprve jak náleží vidět. *Tam* by se totiž mohlo státi, že by takovému necudovi řekli: „Ve jménu života? A to je dobré! Cožpak to umělecké dílo, o něž se otíráš, není *také* život, a *lepší* život — zhuštěný život celých let úsilí, myšlení, umělecké práce — než ten, kterým se oháníš ty?"

Mé ceterum autem jest tedy: není *jedné* anglické literatury, která by nám mohla býti orientací, jako není jedné literatury francouzské a ještě méně jedné německé. Anglický, jako francouzský, jako německý není pojmová konstanta: nic pevného ani jednosmyslného.

Jiný blud, který jsem nalezl v kapitolách p. Peroutkových,

jest, že anglického vlivu bylo u nás velmi málo. Naopak: toho vlivu bylo možná víc než vlivu francouzského. Co je to byronism český? Jde od Máchy až do Hálka a Nerudy a dále ještě: až k mladému Vrchlickému (Satanella) a k Svatopluku Čechovi (Adamité). To jest ovšem obecně známo. Ale mnohem méně si uvědomují lidé, že celá tradice českého románu historického, od Jana z Hvězdy až do Jiráska, skoro sto let vývoje české historické beletrie, jest původu anglického: Walter Scott. Jirásek jen dovršuje Waltera Scotta, jeho snahu historického realismu, věrojatného podání hmotného i společenského bytu mrtvých generací. O Sládkově anglofilii ví se obecně. Ale málokdo ví, že anglomanem byl Zeyer a že v jeho dílo vtělil se úplně anglický praeraffaelism. V Obnovených obrazech přiznává se přímo, že se inspiroval Burne-Jonesem; jeho středověkým eposům nejsou neznámy Morrisovy básnické skladby obdobných látek. Celá jedna část jeho básnické archeologie, celá jeho jedna mystika výtvarnická, celé jeho estétství jsou anglického původu a souvisí přímo s výsledky nábožensko-estetické obrody oxfordské. A po Zeyerovi Karásek. I slepec vidí, jak se v potu tváře učil lehkosti a paradoxnosti wildovské. A v době nejnovější? O Čapcích netřeba mluvit. Ale ujišťují mne, že dokonce se i Rutte hrbí nad studiem subtilního vtipu Chestertonova a pokládá se za jeho učně. Nechce se mi tomu věřit, ne proto, že neznám Rutteho, nýbrž proto, že znám velmi dobře Chestertona; ale snad je to přece pravda... Ut desint vires, tamen laudanda... Jest možno tedy přáti si více anglofilie, než jsme jí měli a máme?

Ale snad, namítne mi někdo, měla by býti jiná. To se mně zdá také. Mám totiž nejradši tu nápodobu, která vede k samostatnosti. A chytiti věc za ten konec zdálo by se mně věru již načase.

Jeden přítel, který žil velmi dlouho v Anglii, ujišťoval mne jednou, že anglický individualism není pohádkou, nýbrž skutečnost opravdu přírodní, a sice tím, že mně vykládal nejroztomilejší historky o anglických podivínech. Nikde není prý tolik a tak důsledných a tvrdohlavých originálů, „podivínů" jako tam; a věřím mu to, poněvadž tam žil dosti dlouho a sžil se s Anglií tak intimně, aby to mohl ověřiti.

Ze všech individualismů jen *ten zde* jest mně dnes sympatický. Ostatní individualismy jsou nízké, sprosté, vražedné. Zakládají se vesměs na žravosti nenasytného žaludku nebo ještě hůře na nenasytné ješitnosti a opírají svou původnost a jedinečnost o svou odlišnost od druhých, kterých potřebují přesto jako účinného repoussoiru; v tom jest jejich vnitřní rozpor a hanba. Individualism průmyslový, to jest umění požrat všecky konkurenty, pokud se ti nepodřídí v jednom jediném společném trustu. Cosi opravdu ďábelsky pacholského a při vší zdánlivé rafinovanosti ďábelsky blbého. Literární? Nu, to jest drzost, chlubiti se tím, že máš po případě na levé ruce šest prstů místo pěti, nebo dovolávati se jiné pochybné výsady, třeba že jsi sadista, kdežto ostatní gros tvých bližních jsou kohoutci docela lidsky krotcí. Tedy: plíti po druhých pro něco, v čem s tebou soupeřiti jim ani nenapadlo. Jak patrno: blbost ještě fenomenálnější než v případě prvním.

Pravý individualism, nevinný, přírodou daný, jest jen podivínství. Cosi rozkošného a neškodného, co nikoho nevraždí, nikým neopovrhuje, nikomu nepřekáží. Luxus přírody: její touha nevyrábět jen tuctové zboží ve velkém, nýbrž také si zaexperimentovat; nejen nutnost, potřeba, užitečnost, také rozmar a hra. Není samý všední den, je také svátek... Takový podivín zdá se mně jako lidská orchidea. Ale ne ona exotická, která byla pracně a umně vypěstována ve skleníku, nýbrž ona, která vyrostla v lesích; třebas takový bílý zajíněný vstavač, který voní líbezněji než celé pole šafránu ...

Nestudoval jsem nikdy z profese soustavně anglickou literaturu; vybíral jsem si v ní jako amatér; šel jsem, kam mne hnalo srdce i rozmar chvíle. Ale vždycky, kdykoli jsem narazil na něco, co mne vzrušilo — a nebývalo to zřídka —, cítil jsem za tím poznatek svého starého anglického přítele. Ano, na dně té poesie nebo té prózy nebyl surový literární individualism kontinentálního parvenue, který má tak blízko k hulvátství, že stačí

jen škrábnout, aby vylezl, nýbrž nevinná hra a rozkošný rozmar přírody: blahoslavené podivínství. Něco stejně lidského a něžného, jako je krása, dobrota a neštěstí; mocnosti přírodní a osudné...

Jsem tedy poslední, kdo by se bránil většímu vlivu anglické literatury u nás. Jde jen o to, aby to byl vliv *opravdový*; v článku p. Peroutkovu ho ke své lítosti nevidím. Ne tedy vyrábět ve velkém, na tucty anglické podivíny, ba ani ne české, nýbrž býti opravdu, jak říká Goethe, *Narr auf eigne Hand*... V dnešní uniformitě chytráctví a zbabělosti neškodila by jich věru nějaká forka.

5. prosince 1924.

Inteligence a demokracie

Poslední týdny, v nichž se inteligence státem zaměstnaná dovolávala tak bouřlivě svých práv, předvedly každému názorně, přímo před oči, jednu stránku toho problému, který jsem nadepsal nad tento článek. Není nejmenší pochyby o tom, že inteligence jest nespokojena se způsobem, jak se s ní nakládá v životě státním i politickém; jest přesvědčena o tom, že její význam jest nedoceňován, že působením *mechanické* zásady nivelační jest nevděčně zatlačována na místo podružné, které neodpovídá službám, jež prokazuje státu i společnosti národní.

Právě včas, jako na zavolanou, vyšel v prvním čísle nového ročníku Kritiky článek R. I. Malého „O novou stranu", v němž autor přímo uvažuje o možnosti, ano o mravní nutnosti bližší nebo vzdálenější časově, ustaviti *novou stranu* inteligence jako stranu středu; byla by to strana *všestranného* pokroku a *úplného* realismu, tedy nejen pokroku hmotného a realismu užitkovosti, a podle toho „kladla by také kulturní dílo a mravnost i náboženské hodnoty a síly *nejvýše*".

Článek Malého, nesporně významný a důmyslný, měl by býti pečlivě čten a pečlivě promýšlen všemi českými politickými teoretiky i praktiky, poněvadž podává ve formě velmi vytříbené a zkrystalisované nic víc a nic míň než jeden typický pohled na dnešní demokracii a její praxi; poněvadž zhušťuje v sobě hodnou část pochyb o samém noetickém základě, na němž spočívají.

Myšlenkovou osou stati Malého jest usilování o tzv. *kvalitativnou* demokracii, tj. o demokracii hodnot, stupňů, odstínů.